

Til

Kopi til

Referat fra seminar 3. november 2020

Tema: Kirkens møte med åndelige praksiser i samiske områder

Tid: 3. november 2020

Sted: Digitalt møte

Tilstede på møtet:

Lovisa Mienna Sjöberg, førsteamanuensis på Sámi Allaskuvla/Samisk høgskole
Jon Arne Tandberg, sogneprest i Hammerfest
Rolf Steffensen, prest i lulesamisk område og sogneprest i Tysfjord/Hamarøy
Egil Lønmo, prost i Indre Finnmark prosti
Einar Sørliid Bondevik, prest i sørsamisk område
Karl Yngve Bergkåsa, rådgiver for samisk kirkeliv/stiftskapellan for nordsamer i Nord-Hålogland bispedømme
Steinar Sneås Skauge, rådgiver for teologi i Nord-Hålogland bispedømme
Per Oskar Kjølaas, biskop emeritus
Øystein Skille, prost emeritus
Fra Samisk kirkeråds sekretariat: Vidar Andersen, Risten Turi Aleksandersen, Johan Máhtte Skum, Sigrid Karine Paulsen

Bakgrunn

Samisk kirkeråds administrasjon har et teologisk nettverk som har bidratt til høringsinnspill til liturgisaker, konfirmasjonsliturgien og revidert hovedgudstjenesteliturgi. Dette nettverket ble invitert til en faglig samtale om åndelige praksiser for å videre skissere hvordan dette kan videre jobbes med. Dette referatet vil kunne være et dokument for det videre arbeidet med temaet i regi av Samisk kirkeråd.

Kirkemøtet har gjennom Strategiplan for samisk kirkeliv vedtatt følgende punkt om teologisk fagutvikling, likelydende punkt står på alle nivåer: «*Bidra til at fagutvikling på teologifeltet rommer samisk trospraksis, samisk teologi og terminologiutvikling.*» Sametinget har også i administrativ kontakt med sekretariatet også utfordret Samisk kirkeråd på ulike områder innenfor samisk åndelighet som et viktig tema å belyse i miljøer og kontaktflater.

Videre er også dette temaet omfattet under det diakonale ansvaret Den norske kirke har, en del av målene er: "Samisk teologi, verdensanskuelse og verdier er innarbeidet i Den norske kirkes arbeid med bærekraft og skaperverk, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet."

Strategiene oppfordrer også menighetene til å:

"Bidra til å dokumentere og aktivere samiske kristne praksiser som kan brukes av og i kirkens diakonale tjenester. Løfte fram teologiske tema og teologiske tilnærminger som bidrar til fortolkninger av kristen tro i lys av arbeidet med vern om skaperverket og kamp for rettferdighet."

Videre forklarer strategiplanen dette mer inngående slik:

"Selv om slike tradisjoner finnes integrert i eksplisitt kristne helhetsforståelser og praksiser, som f.eks. i læstadiansk tradisjon, har det i liten grad vært rom for å snakke positivt og anerkjennende om dette

som et møte mellom kristen og samisk åndelighet. Århundrer med demonisering og avvising av samiske åndelige tradisjoner har skapt et negativt språk som fortsetter å tabu- og skambelegge samisk tradisjon. Resultatet er ofte dyp ambivalens hos den enkelte, og at dialogrommet om samisk religiøs selvforståelse er snevret inn. Dialogisk arbeid i samisk kontekst trenger en bevissthet om maktsymmetrien i kirkens møte med samisk tradisjon. Det er viktig å etterstrebe det å skape tilstrekkelig trygge og anerkjennende rom der folk kan dele egne tanker og erfaringer med samisk åndelig tradisjon. Dialog kan her forstås som et kristent identitetsprosjekt; hvordan uttrykke samisk kristen selvforståelse i rammen av egen tradisjon og historie. Det kan også forstås som et forsoningsprosjekt; hvordan komme til rette med nedverdiggelsen av egen kulturarv. Dette representerer først og fremst en «intern dialog» innenfor samme religiøst-kulturelle fellesskap. Evnen til å føre slik dialog vil antakelig være en forutsetning for å kunne føre dialog også med dem som søker samisk religion ut fra et mer eksplisitt ikke-kristent ståsted."

Temaet for dagens møte aktualiseres også med saker i mediene om samisk åndelighet. På forsommeren 2020 har det vært en rekke saker i mediene fra ulike samiske samfunn om det som i en del sammenhenger omtales som ganning. Dette innebar også en debatt om hvordan Den norske kirke har håndtert dette i fjern og nær historie.

Temaet omfatter mange ulike emner, det kan omfatte praksis som helbredelse, velsignelse, noajdástallam (lulesamisk; såkalt ganning). Verdensanskuelse er også noe som naturlig hører til i dette. Dette er også noe som prester og ansatte i Den norske kirke kan få befatning med i sin tjeneste. Spørsmål innenfor disse emnene finnes det nødvendigvis ikke klare svar på, og det kan for noen også være tabubelagt.

Samisk kirkeråds sekretariat ønsket at dette kan bli et møte hvor erfaringer og faglig kunnskap blir delt, og at det ut fra samtalen tegner seg mulige temaer å gå videre på – som fagseminar og videre faglig arbeid. Det var også viktig at møtet både var et rom for å lære, og et rom for å dele erfaringer. Det var derfor ønskelig at dette er et trygt rom hvor dette kunne prates åpent om, og hvor tanker kan deles. Møtet ble ledet av Vidar Andersen fra Samisk kirkeråd som innledningsvis refererte til Den norske kirkes oppdrag i å videreutvikle tenkningen rundt dette, og også at dette er tema som er aktuelle i samfunnsdebatten.

Førsteamanuensis Lovisa Sjöberg Mienna ved Sámi Allaskuvla/Samisk høgskole og sogneprest i Hammerfest Jon Arne Tandberg innledet om temaet. Målet var å tegne en teoretisk og praktisk innretning på temaet.

Lovisa Mienna Sjöberg: Det onde og hvordan håndtere dette

I sitt åpningsinnlegg la Lovisa Mienna Sjöberg også vekt på at det er viktig å prate om temaet åndelighet, respekt for hverandres synspunkter er viktig, det må være et trygt rom for dette.

Hun foreleste om det onde; å sette ondt på andre handler om maktutøvelse, om maktmisbruk. Dette er ingen ny debatt, det var allerede et tema i Nuorttanaste på begynnelsen av 1900-tallet. Vi vet ikke hvordan det onde fungerer, men kan ikke bare si at det ikke er reelt. Man kan ikke rasjonalisere bort det onde.

Folk som opplever dette må ikke latterliggjøres, når de kommer til kirken med sin historie, dette må tas på alvor. Hva skjer når noen kommer til kirken med sine fortellinger? Har vi en utbredt berøringsangst? Hvordan oppleves det å bli møtt av fascinasjon?

Lovisa tok opp tre nylige eksempler fra media (våren 2020) der hadde stått fram med sine fortellinger. Den ene handlet om en kvinne som hadde opplevd at hun ble stigmatisert på grunn av rykter om at hun setter ond på andre. Og to andre historier der noen hadde blitt truet med å bli satt ondt på om de står fram om overgrep de hadde opplevd.

Videre ble det lagt vekt på at dette har eksistert lenge. Det har vært debattert, skrevet om i romaner, snakket om. Det har vært mindre tabu før, mens det nå samtales om det mest i den private sfæren. Når det

er tabu kan det i større grad bli brukt i maktutøvelse. Samfunnet mister sine "egne" reguleringssystemer for dette. Fra tidlige kilder kan man finne en innsikt om at man skal være forsiktig og ikke være påståelig. Det kommer tilbake til deg og din slekt hvis du tenker ondt om andre, og vedkommende er uskyldig. Dette er en form for regulering.

Et spørsmål er hvorfor de døde er blitt farlige? Tidligere var de døde en hjelp og en trygghet for de levende. Vi trenger kunnskap om hvorfor relasjonen til de døde har blitt stigmatisert. Kunnskap om vår egen historie er viktig – det gir en trygghet og et refleksjonsgrunnlag.

Et annet spørsmål var når det skjedde at de døde gikk over til å benevnes som djevlere i misjoneringen. Hvordan har stigmatisering av kontakt med de døde påvirket dette? Det har vært tabu i samisk tradisjon å selv ta initiativ til kontakt med de døde, de skal hvile i fred. Om de selv tar kontakt, i drømmer eller på andre måter, da blir det noe annet.

I det videre arbeidet bør det legges vekt på å styrke kunnskap om egen historie, dette er en lang prosess på grunn av koloniale strukturer som vi alle er preget av. Det finnes ressurser i samisk fortellertradisjon og hos de som har gått foran. Disse advarer mot å sette ondt på andre. Gud er sterkest i dette.

Et spørsmål er hvordan kirken kan håndtere dette uten å bli for dominerende.

Jon Arne Tandberg: Landskap og kontekst – lokal kristendomsforståelse og verdensbilde

Forteller om hvordan det er å tjenestegjøre som prest i et samisk område som er preget av fornorskningspolitikken. Hvordan det har tatt tid for folk å åpne opp. Først etter mange år som prest der begynte folk å fortelle om åndelige opplevelser og perspektiver fra området. Han mener det kan ha tatt lang tid på grunn av gammel kunnskap om at man kan bli latterliggjort hvis man forteller om slikt til presten. Dette har sammenheng med en skepsis til prester som kommer sørrfra for å tjenestegjøre i samiske områder. Det folk begynte å fortelle om var forholdet til de døde, helbredelse og hjelpere. Det var en prosess i å tilnærme seg slike fortellinger og erfaringer. I utgangspunktet bygger den teologiske utdannelsen i dag på et rasjonalistisk verdensbilde i en moderne vestlig kultur. Han kaller det for en vandring mellom en i praksis rasjonell virkelighetsforståelse, spørsmål rundt kristendomsforståelse og lære på den ene siden - og den lokale åndelige virkelighetsforståelsen på den andre siden, å ta den på alvor.

En utfordring var at han som prest møtte teologiske idealer som ikke var i samsvar med tradisjonene han var opplært i. Kristendom er mer enn den offentlige kirkes forståelse av kristendom og læredokumenter; kristendommen er dynamisk og lever uavhengig av en normativ offentlig sanksjonert forståelse av kristendom. Det handler om å ta et verdimeessig standpunkt om hva kristendom er. Et slikt standpunkt som er relevant for vår kontekst er at kristendom er de tradisjoner og praksiser som lever blant folk. En viktig impuls fra dogmedannelsen i kristendommen overfor kristendom i samiske områder er å jobbe med inkarnasjonsdogmet. Evangeliet lever, oppstår og er inkarnert på ulike måter i alle kulturer. Teologiens oppgave i dette perspektivet må være å gjenkjenne evangeliet i den kulturen og det liv som teologien realiseres i.

Et eksempel på fortelling om hvordan folk anså tro og kristendom i forhold til historie var at på et sted i en bygd i soknet var det bygget et bedehus ved siden av en gammel offerstein. En informant så det gamle og det nye i sammenheng og som kontinuitet som 'helligstedet' i bygda', i stedet for at det nye skulle overta. Fortellinger fra gammelt av var at barn lærte at de ikke skulle leke på den steinen, og ikke ta noe som lå oppå steinen, hvis det var noe der. Man hadde respekt for steinen, implisitt at den fortsatt kunne besitte åndelige krefter, mens dagens trosutøvelse skjedde på bedehuset noen meter unna.

En annen fortelling var om å gå til en leser med et barn som så de døde. Man var redd for at det kunne føre til psykisk sykdom. - Det å se døde var altså i seg selv ikke noe man stilte spørsmålstegn ved, det var ikke et problem.

Andre tema var å stille stormen, med de samme ordene som Jesus brukte. Det ble sett på som en åndelig gave. Synet på naturen, landskapet og omgivelsene som levende, kan være en teologisk ressurs i hvordan man tenke om skaper- og forvalterperspektivet i kristendom. Også et korrigerende perspektiv angående bærekraft. Hvordan lever kristendommen blant folk gjennom historien? Nyere forskningsvinkling tar for seg dette mye mer enn et tradisjonelt fokus på dogme- og læredannelse. Det er interessant å oppdage kristne tradisjoner som er jordet i samisk kultur. Inkarnasjonen av evangeliet skjer i alle kulturer og på alle steder. Evangeliet som frigjørende kraft.

Samtale:

Det ble pratet rundt ulike spørsmål, noen momenter som kom fram i samtalen:

-Det har vært mye teoriutvikling i de første årene for Samisk kirkeråd. Nå er vi kommet til praksis. Vi må møte virkeligheten.

-Hvor mye skal kirken kunne gjøre, for eksempel hvem som utfører velsignelse av hus og heim? Noen steder har det vært en tradisjon blant lekfolk. Samtidig har liturgien for velsignelse av hus og heim gjort at temaet er aktualisert i Den norske kirke, også på steder utenfor samiske områder.

-Luthers ortodoksi og pietisme har brukt svart-hvitt-forhold i den praktiske utøvelsen. Dette kan bli misbrukt til å stenge folk ute.

-Dekolonisering er å få fram flere historier rundt dette, ikke nødvendigvis å bytte ham, eller bytte klær. Ta tilbake sin egen kunnskap. Unge i dag lærer ikke samisk historie. For eksempel om man ikke kan Fadervår så er det mange fortellinger som man ikke kan forstå. Man har holdt faste allerede på 1600-tallet, vi har mange symboler fra katolsk kristendom.

-Det ligger mye makt i utøvelse av kirkelig embete.

-I teologisk utdanning lærer man tradisjonelt dogmer og ikke erfaring. Det ligger i dogmenes vesen at de er selvtilstrekkelige. Men dogmene bygger på erfaring! Bibeltekster må tolkes mot erfaringsbakgrunn. Det hører med i presteembetet å veilede menigheten, også i prekenen.

-Det kan også være forskjell på muntlig overlevert bibelhistorie, og når den leses.

-Kanskje kan dogmene være til hjelp for å skille mellom hva det er vi fra tradisjonen kan kalle kristent, og hva som ikke er det? Vi må uansett møte mennesker på en jordnær måte, med slik åpenhet som man kan få til. Dette gjøres med ærlighet, med Guds ord og bønn, dette er det er knyttet sterke løfter til.

-Det er viktig at vi både er kritiske og åpne. Vi må også være oppmerksomme på maktpolitiske spill. Og ta vare på det som er sunt og godt. Teologiutdanningens vektlegging av hermeneutikk kommer til nytte her, i fortolkningen, å skille det onde fra det gode.

-Noen kristne praksiser finnes i mange ulike kristendomstradisjoner, men er ikke en del av den lutherske kristendommen. Dette kan ha sammenheng med at det er hva man selv tenker og mener som er avgjørende i en pietistisk forståelse, at man må tro rett. Å be døde gå i forbønn er for eksempel vanlig i katolisismen.

-Utøvelse av å sette ondt på andre utføres av mennesker i stor avmakt. Det vi ser i dag er nok en versjon som er svært annerledes enn hva det opprinnelig var. Når det brukes som maktmiddel er det noe helt annet enn den forsiktigheten man blir var i eldre kilder. Dette er et brudd på det man lærte av sine eldre. Er det mulig å finne ut mer om historien bak?

-Tradisjonelt er det hjelpeåndene som kommer til noaiden. Kan ikke selv be dem om hjelp. Et annet moment er at du skal ikke tenke for mye på det som skremmer deg, om noen har eller kan ha satt ondt på deg. Du skal velsigne og selv oppføre deg. Gud er på den svakes side.

-Hellige steder ble tatt opp som et spørsmål til slutt, men det ble ikke tid å diskutere det.

-Det ble også nevnt ulike personer i samisk åndsliv som har jobbet med temaet.

-Bøker som ble nevnt:

- Marit Myrvoll og Jorunn Jernsletten – forskning om naturbrukstradisjoner og gudstro. Smerten ved overgang til nye trosforestillinger. “Bildestormen” ved reformasjonen –komplisert, mye av hverdagslivet forsvant.
- “Uventet og ubedt” Vandring mellom ulike verdener.
- “Prinsessens engler” Porøs virkelighet. Naturlig fra barndommen av.

Hvordan jobbe videre med temaet

Ulike mulige undertema:

- Metodikk og vitenskapsfilosofi:
-Kritisk perspektiv, og samtidig åpenhet
- Den gamle religionen, hvordan var den? Hvilket forhold skal teologien ha til den?
Hermeneutikk kan være en god metode for å finne fram til kunnskap om dette.
- Synkretisme: Hvordan se dette, er det synkretisme? En annen inngang kan være at utvikling av teologi gjennom tida alltid er et resultat av synkretisme.
- Viktig å vurdere hva kirken skal forvalte. Noen opplever det truende at kirken lager ritualer av det som man har hatt egne måter å håndtere. En uttalelse om forvaltning ble laget av Samisk kirkeråd i 2003 om Finnmarkslov-debatten.

Utvikling av kunnskap om temaet:

Historie- og tradisjonskunnskap er viktig

- Kunnskapsbygging er viktig i det videre arbeidet. Å bygge kunnskap gir trygghet.
- Det som fra gammelt av har vært forvaltet med visdom, misbrukes noen ganger av avmektige.
- Være obs på vestlig vs. samisk verdensoppfatning. Samisk: både det gode og det onde er nært. Vestlig kristendom: det gode og det onde er langt fra hverandre.
- Historie om kristendommen i Sápmi. Økumenisk innsteg. Vi har elementer fra både katolsk, luthersk og ortodoks kristendom. Merkedager og naturens rytmer.

Momenter til hvordan

- Kan vi lytte mer? Det som virker fremmed er noen ganger ikke det når vi har hørt mer. Bruke tid på å spørre og lytte.

- Faglig forankring er viktig. Andre faggrupper enn teologer er viktig. Møte med mennesker på hjemmebane.
- Behandle temaene med respekt. Ikke at dette er noe rart.
- Både være forsiktig og formalisere kunnskap. Kvalitetssikre hvordan vi gjør det, med tanke på hva kirken skal forvalte og ikke.
- Å la samisk kirkeliv vokse opp nedenfra. Fra folk – gradvis – beholde eierskapet. Ikke ta det i bruk for raskt. Ikke overta.
- Hvordan kan kunnskap komme til gode for flest mulig kirkelig ansatte
- Kompetanseheving

Arenaer for videre arbeid:

- Samisk kirkelivskonferanse
- Fagsamlinger for teologer og andre - andre kirkelig ansatte enn prester er ofte nærmere folk
 - I 1993 var det fagsamling om tro og identitet. Bør ha det oftere.
- Ulike arenaer i Den norske kirke
- Biskopene kan være samarbeidspartnere
- Universitetet i Tromsø, Kirkelig utdanningssenter i Nord (VID Tromsø), Sámi Allaskuvla/Samisk høgskole

Referenter: Vidar Andersen og Sigrid Paulsen